

הגמרא מביאה ברייתא שעומדת על חומרת בנין בקרקע לעומת בנין כלים

מלאכת בונה

מקור הדין

המשנה מביאה דוגמאות למלאכת בונה וכותבת שחיובה בכלשהו וכן מזכירה מלאכת מכה בפטיש

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קב עמוד ב

משנה. הבונה כמה יבנה ויהא חייב? - הבונה כל שהוא. והמסתת מרבע את האבן ומתקנה, הכל לפי המקום, שיש מקומות שגילין להחליק, ויש מקומות שגילין לתרוץ זה היליים היליים בדרך אשכנז, והמכה בפטיש פטיש גדול, שמשולץ בו את האבן מן הסלע לאחר שחבץ את האבן סביב, ומבדיל מן ההר קצת - הוא מכה בפטיש מכה גדולה, והיא מתפרקת ונופלת, וזה גמר מלאכה של חואזי אבן, וכל הגומר בשבת מלאכה - תולדת מכה בפטיש היא. ובמעצד קורנים גדול של ברזל לבנין של ברזל, הקודח נוקב עץ או אבן כשהוא כל שהוא אטלוהו קאה, למסתת ומכה בפטיש וכמעטל והקולח - חייב. ובהמשך הגמרא מסבירה שקיים בונה בלשהו כיון שמצוי בכגון סתימת חור בקיר ודוגמאות נוספות.

זה הכלל: כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת בשבת - חייב.

לרבים מהראשונים הגמרא שהמלאכה נעשתה בשבת

2. רש"י מסכת שבת דף קב עמוד ב

כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת - שיש מתקיימת כיוצא בו, [ואין מוסיף עליה]. כלומר שיש פעמים שמקיימים אותה כמו שהיא (ריב"ן) ובריא"ז כתב שדי שאין צריך לסתור מה שעשה ואפילו אין זה גמר מלאכה.

בשבת - אעושה מלאכה קאי. (וכן הסבירו המאירי, ר' יונתן מלוניל, נמוקי יוסף)

הריטב"א כותב בשם יש מפרשים שאפילו כשהקיום לשבת בלבד בכלל האיסור

3. הדושי הריטב"א מסכת שבת דף קב עמוד ב

זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת. פרש"י ז"ל דהאי בשבת אעושה מלאכה קאי וכאילו קתני העושה מלאכה בשבת ומלאכתו מתקיימת, ויש שפירשו דהכי קאמר דאפילו אין מלאכתו אלא לשעה שאינו בנין קיים אלא לבו ביום בלבד חייב, וכענין שאמרנו בירושלמי בנין לשעה בנין.

ישנם פעולות שנחלקו האמוראים האם חיובם משום בונה או מכה בפטיש

4. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קב עמוד ב

והמסתת. מסתת משום מאי מיחייב? רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. העושה נקב בלול של תרנגולים, רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. עייל שופתא בקופינא דמרא, רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש. הנפק"מ בין השיטות תהיה האם יש איסור בפעולה הפכית כיון שלמלאכת בונה יש מלאכה הופכית של סותר משא"כ למלאכת מכה בפטיש.

איסור בונה בקרקע אפילו ברפיון

בגמ' מוכח שקיים חיוב בונה בבנין גם בהנחה בעלמא

5. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קב עמוד ב

אמר שמואל: המצדד את האבן - חייב מוסיפה ומלדה עד שמתיישבת בקרקעית יסוד הבנין יפה, מתוך שהוא מלדה הוא מכינה תחתיה ומוסיפה בדרך - חייב, ואפילו לא נתן טיט או בונה כל שהוא, ליש מקיימן כן בלא טיט.

מיתיבי: אחד נותן את האבן ואחד נותן את הטיט - הנותן את הטיט חייב! וליטעמיך, אימא סיפא, רבי יוסי אומר: ואפילו העלה והניח על גבי דימוס של אבנים - חייב. אלא: תלתא בנייני הוון, תתא מציעא ועילא. תתא - בעי צודדי ועפרא, מציעא - בעי נמי טינא, עילא - בהנחה בעלמא.

6. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף קב עמוד ב

גמרא. תנו רבנן: ציר דלת שידה תיבה ומגדל, במקדש - מחזירין מנון שלציון לו לדבד קרבן... ואין שבות במקדש, במדינה - דוחקין אס לא יאל כולו מחזיר האסקופה. והעליון - כאן וכאן לא יחזיר והוי ככונה ממס, גזירה שמא יתקע שמא יחזיקנו במקנות ונגרזו, והוא מלאכה. ואם תקע - חייב חטאת.

של בור כחפירה, ושל דות צננו צמון הקרקע ושל יציע. - לא יחזיר, ואם החזיר - חייב חטאת. והוי בנין המחובר לקרקע, חשיב בנין בכל דהו.

מרש"י משמע שהוא ענין של שיעור

7. רש"י מסכת עירובין דף קב עמוד ב

של בור ושל דות - דהוי בנין המחובר לקרקע, חשיב בנין בכל דהו.

ומהרבה ראשונים משמע שמתחייב אפילו מבלי שתוקע בכה או באמנות שלא כמו כלים

8. בית הבחירה למאירי מסכת עירובין דף קב עמוד ב

מפני שאין אלו חזרין לצירים אלא בדוחק גדול וחזרתם בתקיעה וי"מ שהציר שלהם בקרקע והרי זה בנין גמור

9. פסקי ריא"ז מסכת עירובין פרק י הלכה ה

ו. דלת של בור ושל דות ושל יציע לא יחזיר, ואם החזיר חייב חטאת, שיש בניין וסתירה בקרקע אפילו בדבר שאינו צריך תקיעה ומעשה אומן. וכן כתב ר"ח בן שמואל תלמיד הרמב"ם הובא בקובץ שיטות.

וכן להלכה בארחת שבת שקיים איסור תורה בקרקע גם בלי הידוק

10. ארחת שבת פרק ח' עמוד רס"ג מבווא למלאכת בונה

ויש להבחין לענין מלאכת בונה בין בנין בקרקע לבין בנין בכלים הבונה בקרקע חייב אף באופן שאין חיבור מהודק בין החלקים שבנה וכגון שתלה דלת על ציריה ואילו הבונה בכלים אינו חייב עד שיהא חיבור גמור בין החלקים וכמבואר לקמן

דוגמאות לדברים הטפלים לבנין שיש בהם בונה בכל אופן

11. פסקי תשובות אורח חיים סימן שיג אות ד

- להחזיר ולסלק ברגים ומסמרים התקועים בקיר או בחפצים המחוברים על ידם לקיר.
- דלתות וחלונות של בנין, הזכוכית שבחלונות, ושאר כל הדברים השייכים והטפלים לדלתות והחלונות.
- לוחות של תקרה דקורטיבית.
- שטיח מקיר לקיר העשוי ועומד להיות מונח תמיד על הארץ בקביעות.
- ברזי מים וגאז וכדו' וכל החלקים המסונפים והשייכים להם.
- התריס שבחלון או בדלת ומכסה של ארון התריס. וכל חלקי התריס

דעת החזו"א להחמיר שכל חיבור קבוע לבנין הוא איסור תורה

17. חזון איש חלק אורח חיים סימן נב אות יג

תימה, כיוון דקובעו להיות תלוי על ציריו, הוה ליה כתולה דלת על צרייה דחייב משום בונה, ואף על גב דנע ונד למטה, מכל מקום הוא מתקיים תמיד על ציריו, וזהו בניינו, להיות תלוי תמיד ונוה לנטותו בכל עת שירצה, ואין מותר אלא בוילון שדרכו לתלות ולסלקו.

דוגמאות של דברים שלדעת רה"פ מותר לחבר לבנין כיון שהם דבר נפרד ומחוברים ברפיון

18. פסקי תשובות אורח חיים סימן שיג אות ד

- תליית וילון או פרוכת,
- החזרת מוט של וילון או פרוכת למקומו,
- וכן מוט המשמש לתלות עליו מגבות,
- וכן מוט המשמש לתליית נייר קינוח בביהכ"ס המתחבר בקל לכותל או למיתקן המחובר לקיר.
- מיתקן וויס לתליית בגדים (מתלה) המתלבש על גבי הדלת, או על גבי וויס שבקיר.
- תליית נדנדה על וויס שבתקרה או במשקוף הדלת.
- מדף הניתן על אונקילות (וויס) המחוברות לקיר.
- תמונות ושעון קיר, מאוורר קיר ושלטים וכדו' שתולים אותם על גבי וו או מסמר התקוע בקיר.

אמנם בכל המקרים האלה אם מתחבר בחוזק אסור

מחזי כבונה - דברים הטפלים לבנין ונעשים להסרה

כיסוי של קרקע אפילו דרכו בכך צריך שיהיה ניכר שהוא כלי שלא יראה כבונה או יותר בקרקע

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף י

כסוי בור ודות אין ניטלים אא"כ יש להם בית אחיזה דאז מוכח שהוא כלי.

13. משנה ברורה סימן שח ס"ק מב

(מב) אין ניטלים - אף שתקנם ועשה בהם מעשה המוכיח שעומד לכסות או שמשמש בהם תמיד לזה דבזה הוסר מעליהם שם מוקצה וכדלקמן בסכ"ב אפ"ה אסור כאן דכיון דהם כיסוי קרקעות הוי כבונה אם מכסה אותם או כסותר אם נוטל הכיסוי משא"כ כשיש להם בית יד לאחוז בהם מוכח דהוא כלי ולמשקל ואהדורי עביד ולא הוי כבונה וסותר

מכסה של פתחי בויב אם יש להם ידית או בית אחיזה מותר

מחוברים ברפיון ואינם טפלים לבנין

התרומת הדשן הוציע להתיר תליית וילון לצניעות במקום שקיים דלת אך חשש להתיר למעשה

14. תרומת הדשן סימן סח

שאלה: הפרוכת שלפני ארון הקודש שרי להסירו בשבת ולפרוס אחר במקומו או לא?

בפ' המוצא תפילין/ערובין קב ע"א/ פרש"י: וילון כנגד הפתח לצניעותא מותר לנטותו דלאו אהל קעביד. דלאו קביע התם אלא דרכו לינתן ולהסתלק כדלת בעלמא עכ"ל. משמע דאירי בוילון שנוטין אותו לפרקים, כשרוצים לעשות מילי דצניעותא, אבל אינו תלוי תדיר שם. ולפ"ז הפרוכת שתולין שם תדיר, שייך ביה עשיית אהל לפי זה.

ומ"מ נראה לחלק יפה, דודאי וילון התלוי תדיר לפני הפתח שייך ביה עשיית אהל, לפי שהוא כמו דלת בעלמא. אבל הפרוכת שלפני הארון, שבלא"ה יש דלת לארון, והפרוכת אינו תלוי שם אלא לצניעותא. אף על גב דתלוי שם בקביעות אין קפידא. אפס העולם חוששין לאסור הדבר. וגם חזן הכנסת אחד הגיד לי, שאחד מן הגדולים לא רצה להתיר, אני מושך ידי להתיר.

הב"י סובר שכיון שהחיבור רעוע אפילו יהיה קבוע מותר

15. בית יוסף אורח חיים סימן שטו

ולי נראה דא"כ לא הוה שתיק מיניה בריש פרק תולין לכן נ"ל שאע"פ שתלוי שם בקביעות שרי שהרי כיון שכולו נע ונד ברוח מצויה וגם אינו מעכב להולכים ועוברים דרך שם מיקרי לא קביע וזהו שכתב דלא קביע התם אלא כן דרכו לינתן ולהסתלק כדלת בעלמא אבל אם קבעו מלמעלה ומלמטה ומן הצדדין בענין שאין מזיזין אותו ממקומו הוה מיתסר משום בנין ומשום דסתם וילון אין קובעין אותו כך כתב דכיון דלא קביע התם שרי:

הרמ"א התיר כסבת הב"י תליית וילון בשבת למרות שנמצא שם בקביעות

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שטו סעיף א

הגה: אבל מחיצה הנעשית לצניעות בעלמא, שרי (טור); ולכן מותר לתלות וילון לפני הפתח, אף על פי שקבוע שם (א"ז ב"י);

סיכום להלכה הלכות בונה

אמנם מחשש מוקצה יש לעשות זאת בשינוי. וי"א שהיתר זה אפילו לדעת החזו"א (שם) ויש אוסרים (מאמ"ר להלן במתג)
מתג חשמלי – מותר לשנות מצב של מתג חשמלי ממצב דלוק למצב מכובה בזמן שהחשמל מכובה על ידי השעון (שש"כ לעיל). ויש אוסרים מחשש בונה (מאמ"ר פג טז)
ארון או מקרר גדול – שנפחו ארבעים סאה שהוא כ- 335 ליטר (48x48x144 ס"מ) דינו כבנין שכל הטפל לו אסור לפרק ולהרכיב אותו אפילו ברפוי (רמ"א שיד א. כה"ח שיג ס. אול"צ ב כו ד. מאמ"ר פג כג) והוא הדין למקרר.

דברים הטפלים לבנין – כגון חלונות, דלתות, תריסים, רשתות, מכסה ארגז התריס וכד' אסור לפרקן בשבת ואם התפרקו אסור להחזירם (שש"כ כג. לו) ואפילו במקום צער של חום שרב ככד אין להקל (חזו"ע ה רפ"ג)

תיקונים בבנין – כגון מילוי חורים, יישור קרקע, הפירה בקרקע לצורך שימוש, קדיחה בקיר אסורים משום בונה.

מזווה שנפלה – מזווה שנפלה ממקומה אסור לקבעה בשבת חזרה לפתח (מאמ"ר פג טז) ואפילו ברפיון (ארח"ש ח כג) כיון שדרכה לקבוע בחוזק.

ידית דלת – ידית דלת שנתפרקה אסור להחזיר אותה אפילו רפויה כיון שדרכה להיות מחוברת בחוזק (שש"כ שם, מאמ"ר פג, יא) ובמקום צער יש להקל לחברה ברפיון על מנת לפתוח את הדלת (מאמ"ר שם יב) ומותר לפתוח את הדלת אם מברג. ואם הדרך להכניסה ולהוציאה בכל שימוש מותר בכל אופן לעשות זאת גם בשבת (שש"כ שם)

חלון שנתפרק או נשבר – מותר לתת עליו בגד או שמיכה דרך ארעי מבלי לחברם למסגרת החלון. (מאמ"ר פג ז, שש"כ שם מא)

דלת שננעלה בשבת – דלת שננעלה בשבת אסור לשוברה. ובשעת צורך גדול מותר על ידי נכרי (מאמ"ר פג ו) ואם ננעל בחדר ילד והוא יפחד מותר גם על ידי ישראל שנחשב כעין סכנה (מאמ"ר ק"כ).

מסמרים ומתלים – אסור לחבר או לפרק מקירות הבית מסמרים, ברגים, וויים. (שש"כ שם מד) כיון שהם טפלים לבית.

מתלה ואקום לקיר – כיון שדעתו שישאר שם לזמן דינו כחיבור ואסור לעשותו בשבת (אול"צ ב כו ד, שש"כ שם)

תלית תמונה על קיר – מותר לתלות תמונה על מסמר קיים בקיר כיון שמחוברת ברפיון ואינה בטלה למבנה ואע"פ שמיועדת להיות שם בקביעות (שש"כ שם). ובדעת החזו"א (נב יג) יש אוסרים (שש"כ שם) ויש מתירים (ארח"ש ח יד בשם הגריש"א).

מודעות – תליית מודעות על לוח מודעות באופן שמשמש במסמר או נעץ אסורה משום תופר (שש"כ מו)

כיסוי ביוב – אסור להסיר מכסה הביוב בשבת אלא אם כן יש למכסה ידית לאחוז בה או שהמכסה מחובר לצינור על - ידי צירים שניכר שהוא כלי שנעשה לפתיחה (שש"כ כג ח. מאמ"ר פג כ) והוא הדין אם יש בה בליטות או נקבים שעומדים לפתיחה (שש"כ שם בהערה לא) והוא הדין לכיסוי מיכל מים שנתון בגג הבנין (שם מז).

כיסוי בור מים – מותר לפתחו אם יש לו בית אחיזה או אם מחובר בצירים לבור. והיתר זה מהדין אפילו אם אין דרך לפתחו כל השנה (מאמ"ר פג כא)

סתימה בכיור – כיור שנסתם, יש מתירים במקום צורך גדול לפתחו בעזרת משאבת גומי ביתית (פומפה) כיון שהצינורות נפרדים מהקרקע וניכרים מצד עצמם (שש"כ יח יח) ויש אוסרים לפתחו בכל כלי המיועד לכך (יבי"ע ה לג. ארח"ש ח לא בשם הגריש"א) ואמנם בשפיכת מים רותחים יש להתיר וכן אם לא נסתם הכיור לגמרי יש להקל במשאבה ביתית (יבי"ע שם). ובסתימה כזו שנדרש בה קפיץ המיוחד לכך, אסור בו בכל אופן.

סתימה בצינור ניקוז – צינור ניקוז שנסתם ויש בבית חשש הצפה או נזק, מותר לפתוח הסתימה על ידי לחיצה ברגליו ובצנעה (שו"ע ש"ל ט) אמנם לטלטל העלים הצינור ברגליו אסור (משנ"ב שם מז) משום מוקצה, כיון שדרך לטלטלם ברגלו (מאירי שבת קמ"ד ב).

הוצאת תקע משקע – יש אומרים שאם דרך להוציאו גם בחול מדי פעם, אין בה חושש בונה כיון שניכר שאינו חלק מהבנין (שש"כ יג לג. ארח"ש ח יז)